

Greimo mitologijos tyrimų takais

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Nors nuo Algirdo Juliaus Greimo mitologijos studijų *Apie dievus ir žmones* (1979) ir *Tautos atminties beiškant* (1990) pasirodymo jau praėjo keli dešimtmečiai, bet iki šiol nėra plačiau aptartas jo mitologijos tyrimų kelias. Straipsnyje pateikiama Greimo mitologijos darbų (įskaitant ir skelbtuosius prancūzų kalba) chronologinė apžvalga, išryškinamos jo mitologijos studijų prielaidos ir siekiai, atskleidžiamas Greimo požiūris į mitologijos tyrimų būklę Lietuvoje. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad lietuvių mitologija Greimui buvo ne tik bendrųjų semiotikos tyrimų „bandomasis laukas“; bet ir galimybė realizuoti save kaip kultūros istoriką ir religijotyryninką, o kartu, jo paties žodžiais tariant, „atiduoti skolą Lietuvai“. Ši sugrąžinta „skola“ tebelaukia deramo įvertinimo ir pradėtų darbų tęšos.

RAKTAŽODŽIAI: Greimas, semiotika, lietuvių mitologija, indoeuropiečių mitologija, pasakos, mitai.

Algirdas Julius Greimas – daugialypė asmenybė, kurią Lietuvoje daugiausia žinome dviem vardais – semiotiko ir mitologo. Arūnas Sverdiolas teigia:

Yra du Greimai. Pasaulinio garso mokslininkas, kūręs semiotiką, kurios svarbą humanitariniams ir socialiniams mokslams jis pats gretino su matematikos svarba gamtos mokslams. Greimas taip pat yra palikęs puikių įvairiausio pobūdžio tekstų semiotinės analizės pavyzdžių. Šalia tarpsta jo semiotiniai lietuvių mitologijos tyrinėjimai, įsirašantys į Georges'o Dumézilio ir Claude'o Lévi-Strausso užbrėžtą akiratį ir pateikiantys svarias išvadas (Grinevičiūtė, [Sverdiolas] 2016).

Lietuvos akademinėje terpėje Greimo asmenybė tarsi skilusi į dvi puses – vieniems jis daugiau žinomas kaip semiotikas, kitiems – kaip mitologas. Dėl dviejų ryškių veidų Greimas panašėja į savo tyrinėtą dievą Gabėną, per Pusiaužiemį besiverčiantį per galvą ir pavasariop atsikusantį kita veido puse¹. Greimo semiotikos

1 Prancūzų semiotikas Ericas Landowski Greimą lygina su dviveidžiu romėnų dievu Janu (Landowski 2005), kuris indoeuropiečių lyginamosios mitologijos terpėje tipologiškai atitinka lietuvių Gabėną, besiverčiantį ant kito šono metų sąvartoje.

ir mitologijos darbų atskyrimą, kurį galima apibūdinti kaip metodo atsiejimą nuo objekto, lėmė tai, kad Lietuvoje du svarbiausieji Greimo tyrimų laukai įtraukia skirtingus žmones: tie, kas gilinasi į ženklų teorijas, retai skiria dėmesio mitams, o lietuvių mitologijos tyrėjai dar rečiau domisi reikšmės teorijomis. Greimo sudvejinimą vaizdžiai išreiškia Dainiaus Razausko bandymas metaforiškai apibūdinti dvi Greimo darbo sritis kaip du atskirus sluoksnius: „mitologijos *greimas* (t. y. grietinėlė) ant semiotikos pieno“ (Razauskas 2007). Anot Razausko, teoriškasis Greimas nors ir suteikia prielaidas Greimo mitologijos tyrimams atsirasti, bet kartu jį ir uždengia: „Greimas su savo semiotikos mokslu yra tarsi greimas mistiškojo, poetiškojo Būties Pieno paviršiuje – kartu ir atskleidžia jį, ir pridengia, paslepia“ (ten pat: 90).

Vis dėlto Greimo pasaulis yra kur kas vientisesnis nei iš pirmo žvilgsnio atrodo. Kęstutis Nastopka rašo:

Lietuvių atmintyje Algirdas Julius Greimas iškyla dviem veidais – kaip semiotikas, Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėjas, ir kaip mitologas, senųjų tikėjimų tyrėjas. Iš tikrųjų tai vienas ir tas pats Greimas (Nastopka 2005: 731).

Greimo kelias į semiotiką vedė per mitologiją, o vėliau – per semiotiką vėl į mitologiją. Semiotiniai ieškojimai primena vaikščiojimą labirintu, iš kurio neskubama rasti išėjimo, nes paties labirinto struktūra pasirodo esanti labai įdomi; supratus labirinto konstrukcijos esmę, vėliau galima rasti išeitį bet koku atveju, – nesvarbu, ar galvosūkis bus literatūrinis, ar meninis, ar mitologinis. Vaikščioti po mitų kambarius Greimui padėjo jų semiotinės sandaros pažinimas ir mokėjimas naudotis mitų architektų paliktais ženklais. Šiame straipsnyje paseksime Greimo mitologijos studijų taką – nuo ko jos prasidėjo, kaip bendrųjų semantikos klausimų akiratyje atsirado mitas ir koks buvo Greimo lietuviškųjų knygų kelias.

Bene ankstyviausias Greimo susitikimas su mitologija ir folkloristika susijęs su tautosakininku Jonu Baliu. Semiotikas su juo bendravo laiškais, gaudavo tautosakos leidinių, o vėliau, pradėjęs skelbti lietuvių mitologijos darbus, ginčijosi dėl tyrimo metodų. 1948 m. Greimas folkloristikos srityje jautėsi dar labai nedrąsiai ir rengdamasis rašyti *Lietuvių tautosakos skaitymų* recenziją (Greimas 1949) prašė Balio „surašyti keletą palaidų minčių apie lietuvišką folklorą ir šių *Skaitymų* poziciją visuomoje dabartinių tyrinėjimų padėtyje“. Jis savikritiškai teigė: „Recenzuosiu *Šviesoje* arba *Mintyje*, o per daug nenusimanau“ (iš 1948 m. spalio 27 d. laiško, LTR JBl krsp 3/62/2). Nors ši recenzija, išspausdinta 1949 m. *Viltyje*, buvo parašyta iš pareigos arti lietuviškos kultūros pūdymus išėivijoje („tuo rūpinuosi *ex officio* (nekalbant apie sentimentus)“) (iš 1948 m. lapkričio 11 d. laiško, LTR JBl krsp 3/36/), tačiau

2 Greimo laišakai Baliui cituojami iš rankraščių, saugomų J. Balio fonde Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR JBl krsp).

jau šiame ankstyvame tekste išryškėja Greimo požiūris į tautosakos medžiagos naudojimą, vėliau būdingas jo mitologijos tyrinėjimams:

Mokslas žengia į priekį etapais. Klaidinga, mums atrodo, yra abstrakcijas mėgstančių logikų išdirbta nuomonė, kad tik atlikus visą analizės: dokumentacijos surinkimo, atrinkimo, klasifikacijos ir aprašymo, darbą, galima imtis sintezės <...>. Mokslas progresuoja provizorinių sintezių, vėliau taisomų ir plečiamų, keliu, ir mes turime būti dėkingi J. B. pirmą kartą iš viso pateikusiai mūsų liaudies žodinės kūrybos visumos vaizdą, savo rūšies *mise au point*, nurodanti, ką mes bendrai šiuo metu žinome apie atskiras liaudies kūrybos sritis (Greimas 1949: 38).

„Provizorinių sintezių“ ir dalinių hipotezių keliu Greimas nuosekliai eis tirdamas lietuvių mitologiją; vėliau tai pakartos knygoje *Apie dievus ir žmones*, tarsi teisindamasis dėl sunkiai pasiekiamų šaltinių ir apsidrausdamas dėl „dalinių“ išvadų:

Šis atskirų studijų rinkinys yra paskutinių dešimties metų domėjimosi lietuvių mitologija išdava. Nepretenduodamas į jokių galutinius rezultatus, autorius jame bando iškelti dalines problemas ir siūlyti jų dalinius sprendimus. <...> Atitolimas nuo archyvų, neišvengiamas antraeilių šaltinių naudojimas – tai viena iš priežasčių, paaiškinančių eventualius netikslumus ar klaidingas interpretacijas. Atsiradus prieš dilemą: nieko nedaryti ar tenkintis turima nepilna medžiaga, buvo pasirinktas sunkesnis, nedėkingesnis kelias (Greimas 1979: 31–32).

Vis dėlto „dalinių problemų“ ir „dalinių sprendimų“ siūlymas, kaip ir ėjimas „provizorinių sintezių, vėliau taisomų ir plečiamų, keliu“, laikytinas ne aplinkybių nulemtu pasirinkimu, bet esmine metodologine nuostata. Greimo naudotų šaltinių visuma buvo pakankama hipotezėms kelti, o įdėmus ir atidus įsiziūrėjimas į medžiagą leido suformuluoti iki šiol sunkiai paneigiamas interpretacijas.

Recenzijoje „Liaudies kultūros pūdymuose“ jau ryškėjo ir kritiškas Greimo požiūris į pozityvistines nuostatas mitologijos tyrimuose – jis leidžia sau patraukti per dantį Balį dėl skepticizmo lietuvių dievybių istoriškumo klausimu. Pasak jo, „J. B. prisistato kaip visiškas stabų griovėjas ir, paneigęs graiko-romėnišką dievų personifikacijas ir išvijęs iš Lietuvos miškų nimfas ir satyrus, gražina Lietuvos žemei jos dvasią ir rimtį, palikdamas mums, tiesa, didelę ignoraciją“ (Greimas 1949). Vėliau, Greimui pačiam ėmus tirti mitologiją, kritikos pozityvistškai mėstančiųjų atžvilgiu vis daugės. Studijos *Apie dievus ir žmones* pratarmėje jis rašė:

Nesusipratimas tarp savo faktais tikro tautosakininko ir viskuo, net ir savo išvedžiojimais, abejojančio mitologo yra tad totalinis. <...> Nežinodamas – o gal nenorėdamas ar ne-

galėdamas žinoti – kad poetinė, lygiai kaip ir mitologinė, kalba yra niekuo neprastesnis, tiktai kitoniškas nei mokslinė kalba, tiesos ieškojimo ir jos išsakymo būdas, jis figūratyvinį, vaizdinį galvojimą laiko „išsigalvojimu“, atsisakydamas jam suteikti „tikrovės“ statusą – tarytum žmogaus mąstymas negalėtų būti realiu faktu (Greimas 1979: 29).

Greimo studijose netrūksta ir tiesioginės Balio interpretacijų, kylančių dėl pozityvizmo nuostatų, kritikos. Pavyzdžiui, rašydamas apie dievų Pagirnius ir šventuosius žalčius, Greimas peikė neįtikinamą Balio argumentaciją žalčių kulto klausimu:

Recenzuodamas J. Lebedžio knygą (Draugas, 1978.9.3) Balys, su pasitenkinimu konstatavęs, kad, naujų duomenų šviesoje, *Deivių Pagirnių* funkcijos pasidarę „aiškios“ (sic!), siūlo savą, originalią šio dievo pasireiškimo interpretaciją: „Iš vis atrodo, kad po girnomis buvo laikomos to „namų dievo“ statulos ar *lélės*, kurias misionieriai naikino. Tai panašu į estų *Peko*, vaisingumo dievą, kurios stabai-lélės irgi ilgai išsilaikę žmonėse“.

J. Balys, pakartotinai kitus kaltindamas „tautosakos lavonų gaminimu“ (Draugas, 1982.12.23), patsai, kaip matome, pasitenkina tik „tautosakos lėlių“ gamyba (Greimas 1990: 433).

Tačiau ne ginčai ar draugystė su tautosakininku, istorinės-geografinės folkloristikos mokyklos mokiniu Jonu Baliu ir ne įsipareigojimas parenti lietuvių kultūros dirvonus pakreipė Greimo žvilgsnį į mitologiją. Jo akiratyje mitologija pasirodė šeštajame dešimtmetyje, Greimui dirbant Aleksandrijos universitete Egipte (nuo 1949 iki 1958 m.). Egipto laikotarpiu jis gilinosi į struktūrinės lingvistikos, antropologijos, psichoanalizės, fenomenologijos darbus, skaitė Ferdinandą de Saussure'ą, Romaną Jakobsoną, Jacques'ą Lacaną, Claude'ą Lévi-Straussą, Sigmundą Freudą, Maurice'ą Merleau-Ponty. Čia Greimas bendravo ir bičiuliavosi su Roland'u Barthes'u, Charles'iu Singevinu, Hilda Zaloscer, įsitraukė į Aleksandrijoje dirbusių prancūzų intelektualų ratą. Tuo metu iš lingvistikos kylanti struktūralizmo banga įsuko Greimą į naujųjų metodologinių ieškojimų sūkurį. Mitai ir pasakos dėl šios srities metodologinių laimėjimų tapo jo tyrimų objektu, leidžiančiu pastūmėti į priekį bendrąją semantikos teoriją. Stiprų įspūdį Greimui padarė struktūrinės antropologijos kūrėjo Lévi-Strausso darbai, su kuriais jis pradėjo susipažinti nuo jo įvado Marcelio Mausso knygoje:

Mano tikrasis susitikimas – knyginis – su Lévi-Straussu įvyko skaitant jo įvadą į Marcel Mausso knygą „Essais sur le don“ („Bandymas apie dovanojimą“³); tai knyga, kuri man vienu metu atrodė pati gražiausia iš visų skaitytų, o Lévi-Strausso įžanga – tai lyg šviesos blykstelėjimas teisybę suradus. Gal kiek perdedu taip formuluodamas, tačiau

.....
3 *Esė apie dovanojimą.*

nuo šio skaitymo, bent man taip atrodo, prasidėjo mano gyvenimo „antropologinis“ periodas, kuris tęsiasi iš dalies dar ir dabar su lietuviškosios mitologijos rekonstrukcijos bandymais. Tai, žinoma, gal ir ne visai tiesa, nes Durkheim, Lévi-Brühl ir kitus nuo seno pažinau. Bet juk ne kiekvienas skaitymas jau yra ir atradimas: skaitai žmogus ir jauti, kad tarp raidžių, tarp žodžių prasmės yra, kad yra prasmės suprasti, kad verta bandyti suprasti (Kavolis, [Greimas] 1991: 26).

Lévi-Straussas Greimą patraukė ne tik struktūrinės analizės prieiga, bet ir nagrinėjama mitologine bei antropologine medžiaga. 1991 m. atsakinėdamas į Ugnės Karvelis klausimus, Greimas teigė:

A. J. G.: Aš iš pirmo puslapio įsimylėjau Lévi-Straussą, ypač perskaitęs jo Įvadą Marcelio Mausso knygai. Supratau, kad jis siūlo visiškai naują suvokimo būdą. Nepamirškite, kad tuo metu sociologija domėjosi pirmykštėmis visuomenėmis; žodinė tradicija buvo laikoma gyva stichija, perduodančia kažką svaraus. Per tai man atsivėrė ir dalis mano vaikystės peizažo... Mano tėvui buvo kilusi puiki mintis nuo dešimties metų kiekvieną vasarą trims mėnesiams išsiųsti mane į kaimą lauko darbams. Būtent ten supratau, kas yra – nesakyčiau „pirmykštis“, veikiau „betarpiškas“; ekologiškas – gyvenimas. Aš priklausau trečiajai inteligentijos kartai, jau mano tėvai buvo inteligentai, tad ryšys su žeme buvo nutrauktas. Bet šios viešnagės kaime suteikė galimybę pasisemti iš gyvosios tautosakos, iš literatūros šaltinių.

U. K.: O kaip antropologija?

A. J. G.: Ją taip pat atradau skaitydamas. Nuo Lévi-Strausso indėnų perėjau prie Malinowskio, o vėliau pastoriaus Leenhardto, kuris aistringai rašė apie Polineziją. Aš įsimylėjau mitologiją. Nežinau, ar mes ją paveldime, ar įgyjame, bet mane užvaldė šventybės pajautimas. Tai būdas išvysti besikeičiantį pasaulį: jautiesi apsuptas simbolių (Karvelis, [Greimas] 2017: 152).

Greimo „antropologinio periodo“ pradžią žymi ne tik prancūziškos antropologijos skaitymai, bet ir amerikietiškos mokyklos naujienos. Prisimindamas tą laikotarpį, jis sakė:

Marcel Mauss įtraukė su savimi visą atnaujintą antropologijos (prancūziškai tuomet dar vadinosi sociologijos) mokyklą, tuo pat laiku išplaukdamas į Okeaniją su Malinowski'u, Leenhardt; netrukus į Aleksandriją atvažiavo ką tik iš Amerikos grįžęs sociologas Jean Margot-Duclot, atveždamas Margaret Mead, Ruth Benedict, Kardiner, Levine, Merton... ir taip toliau (Kavolis, [Greimas] 1991: 26).

Visa tai neabejotinai prisidėjo formuojantis pagrindinėms Greimo mokslinių tyrimų kryptims. 1958 metais, atsakydamas į klausimus *Dirvoje*, jis jau aiškiai suprato,

kad vienas iš trijų jam labiausiai rūpimų klausimų yra „*visuomeninių ir asmeninių mitų studijos* ir jiems bendro lingvistinio statuso ieškojimas“ (greta kitų dviejų interesų „mekanografinio – elektroninio prancūzų kalbos žodyno kūrimo“ ir „dviejų lingvistikų – istorinės ir struktūrinės – suderinimo“) (Greimas 1991: 324). Turbūt būtų sunku nepastebėti ryšio tarp susidomėjimo „visuomeninių ir asmeninių mitų studijomis“ ir 1957 m. pasirodžiusių Barthes'o „Mitologijų“ (atskiris straipsniais skelbtų nuo 1954 iki 1956 m.). Tačiau kultūros ideologijos bei politikos klausimai Greimui rūpėjo ir anksčiau. *Dirvoje* paskelbtame viešame laiške „Apie laisvę ir mitus“ (Greimas 1954⁴) jis kalbėjo apie lietuvių socialinius ir politinius mitus, tokius kaip lietuvių kalbos senumo mitas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščių istorijos mitas ir kt. Anot Greimo, šie mitai yra netinkami XX a. viduryje, kai humanitariniai mokslai yra toli nužengę į priekį. Dėl šių minčių sulaukęs Balio priekaištų, jam atsakydamas teigė:

Galiu sutikti su Pačiu, kad tautai mitų reikia. Tačiau tada ir kurkim jai mitus tokius, kokių jai reikia: užsispyrimo, atsparumo, organizuotumo, teisingumo mitus. O Vytauto mitas yra tikrai karinės galybės <...>. O mano tikslas nėra anaipol griauti lietuviškas tradicijas, o kviesti permąstyti mūsų praeitį ir dabartį ateities funkcijoj. Jokių „vytautinių“ užkariavimų ateityje, man rodos, mes neturėsime, todėl ir reikia, kad tauta stovėtų tvirtai ant kojų, žinotų, ko ji nori ir ką ji gali. Gal mano metodai klaidingi, bet norai geri. Pirma pasitaikiusia proga pasistengsiu viešai paaiškinti savo mintis (1955 m. gegužės 8 d. Greimo atsakymas į Balio 1954 m. gruodžio 4 d. laišką; LRT BI krs 1955-1-2).

Tiesa, proga „viešai paaiškinti savo mintis“ Greimas rado tik 1965 m. Santaros-Šviesos konferencijoje. Pranešimas, pavadintas „Mitai ir ideologijos“, buvo paskelbtas *Metmenyse* (Greimas 1966c). Jame mitologijos ir ideologijos sąvokas Greimas aiškina jau iš semiotinės perspektyvos, siekia trumpai nusakyti politinių mitų kūrimo būdus ir priežastis, o lietuvių kultūrinę ideologiją siūlo stiprinti Vinco Kudirkos, arba *darbo Lietuvai*, mitu. Vis dėlto XX amžiaus politiniai mitai tapo ne Greimo mokslinių tyrimų objektu, o tik bendresnio susidomėjimo mitologija parašte.

Dešimtmetis nuo 1955 iki 1965 m. sutampa su ryškiausiu Greimo moksliniu proveržiu, kurį vainikavo 1966 m. išleista *Struktūrinė semantika* – Greimo semiotikos „gimimo liudijimas“. Tuo pačiu metu noko ir „antropologinio periodo“ vaisiai. Mitologija kaip mokslinių tyrimų laukas Greimo darbuose išryškėjo 1963 m. išspausdintame straipsnyje „Reikšmės aprašymas ir lyginamoji mitologija“. Naudojdamasis keliais Dumézilio indoeuropiečių lyginamosios mitologijos pavyzdžiais, Greimas čia gvildeno mitų reikšmės klausimą. Po to, kai XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje Lévi-Straussas nubraižė provokuojantį mito struktūros modelį, mitas

4 Žr. šio *Tautosakos darbų* tomo p. 213–219.

pateko į struktūrinių ieškojimų akiratį ir sukėlė ištisą idėjų griūtį. Remdamasis Lévi-Strausso pasiūlytu mito skaitymu ir Dumézilio lyginamaisiais tyrimais, atskleidžiančiais bendrumus ir skirtumus indoeuropiečių mitologijose, straipsnyje Greimas iškelė uždavinį išryškinti mažiausius mito reikšmės vienetus (kalbos lygmenyje vadinamus *semomis*, o mitologijoje, sekant Lévi-Straussu, *leksemomis*). Dumézilio lyginamoji analizė leido Greimui aiškiai pamatyti skirtingą tų pačių semantinių vienetų artikuliaciją indoeuropiečių mituose. Beje, šiame straipsnyje pasitelkiamas indiškasis *Gausybės karvės*, romėnų *Imperijos karvės*, airių *Medinės karvės* mitas, apmąstantis valstybės suverenumo idėją; šiuos pavyzdžius Greimas vėliau panaudojo aiškindamas lietuvišką Aušrinės mitą (Greimas 1977a: 124).

Straipsnis „Reikšmės aprašymas ir lyginamoji mitologija“ buvo palankiai sutiktas Prancūzijoje; anot paties Greimo, šis darbas 1965 m. jam atvėrė kelią į Praktinę aukštųjų studijų mokyklą (*École pratique des hautes études*, EPHE⁵):

Kadangi žmogus nuo savęs viską pradeda, man atrodo, kad mano straipsnis (vėliau įdėtas į *Du Sens*⁶), išaiškinantis Dumezilio metodologiją, pats geriausias toje srityje: už jį aš buvau išrinktas į École⁷ (iš 1980 m. birželio 3 dienos laiško B. Savukynui; Greimas 2017: 274⁸).

Neilgai trukus vienas paskui kitą pasirodė kiti reikšmingi Greimo darbai, skirti mitų ir pasakų struktūros analizei: „Rusų liaudies pasaka (funkcijų analizė)“ (Greimas 1965), „Mitinio pasakojimo interpretacijos teorijos elementai“ (Greimas 1966a), „Pasakojimo aktantų struktūra. Generatyvinės prieigos bandymas“ (Greimas 1967), „Baimės ieškojimas: vienos liaudies pasakų grupės refleksija“ (Greimas 1970b). Šie darbai gimė gilinant teksto semiotinės analizės metodą; pasakos traukė Greimo dėmesį kaip itin aiškios naratyvinės struktūros kūriniai, o mitas, sekant Lévi-Straussu, buvo laikomas ypač sudėtinga struktūra. Vladimiro Proppo pasakos struktūros kritinė analizė (Greimas 1965) pasitarnavo ryškinant diskurso naratyvinės struktūros dėsningumus, o Lévi-Strausso nagrinėto bororų mito interpretacija pagelbėjo iškeliant mitologinio žodyno ir semantinio kodo svarbą (Greimas 1966a). Pastarasis Greimo darbas buvo paskelbtas tais pačiais metais kaip ir *Struktūrinė semantika* (Greimas 1966b), tad susidomėjimas mitologija buvo to paties mokslinio proceso dalis; į tai jau yra atkreipęs dėmesį Kęstutis Nastopka (2005: 731).

5 Nuo 1975 m. – *École des hautes études en sciences sociales*, EHESS.

6 Greimas 1970a: 117–134.

7 *École pratique des hautes études*, EPHE, nuo 1975 m. – *École des hautes études en sciences sociales*, EHESS. Čia profesoriaudamas Greimas nuo 1965 iki 1985 m. vedė Bendrosios semantikos seminarą ir vadovavo Semiolingvistinių tyrimų grupei.

8 Labai dėkoju dr. Jū r a t e i L e v i n a i už suteiktą galimybę pasinaudoti Greimo laiškų publikacijos rankraščiu, kol laiškai buvo rengiami spaudai.

Prancūzų kalba parašytų darbų, nagrinėjančių mitus ir pasakas, Greimas nebuvo linkęs atskirti nuo semiotikos tyrimų; priešingai, laikė juos semiotikos darbų pradžia. 1985 m. jis teigė:

Norėčiau pažymėti, kad aš savo „semiotines studijas“ kaip tik ir pradėjau nuo mitologijos, o ne atvirkščiai. Juk jau 1965 m. vasarą Santaros-Šviesos suvažiavime skaičiau pasakaitą apie lietuviškus mitus. Žinoma, niekas tuo nesusidomėjo. O aš visą savo atliekamą laiką skyčiau lietuvių tautosakai, ir tai per dvidešimt metų (Kavolis, [Greimas] 1991: 31).

Praėjus vos metams po „Mitinio pasakojimo interpretacijos teorijos elementų“, Greimo žvilgsnis nuo rusų pasakų ir indėnų mitų nukrypo į lietuvišką tautosakos medžiagą. Jis pats ši posūkį apibūdino taip:

Ėjau dviem keliais. Mano vedlys buvo Lévi-Straussas su savo struktūriniu mitų analize. Be to, jis atkreipė mano dėmesį į anglų kalba išleistą rusų veikalą, kurio autorius buvo Vladimiras Proppas (beje, pavolgio vokiečių), nagrinėjęs stebuklines savo šalies pasakas. Taigi man pavyzdžiu buvo pirmojo analizė „į gylį“ ir antrojo analizė „į plotį“. Aš sujungiau abu metodus, kad pateikčiau tam tikrą „naratyvinę“ analizę. Vieną dieną tariau sau: „Esu lietuvis, po velnių! Kam nagrinėti rusų pasakas, kai turime neištyrinėtus savo lobius?“ Taigi atlikau kelias analizes ir išspausdinau jas prancūzų kalba kartu su kitais savo semiotikos darbais (Karvelis, [Greimas] 2017: 153).

Kitame pasisakyme Greimas kiek plačiau paaiškina, kodėl jis ėmėsi nagrinėti lietuvišką medžiagą:

Kaip žinote, pradėjau nuo bendrųjų semantikos bei semiotikos problemų, prieš atsigręždamas į šaknis, imdamasis mitologijos. Žvelgiant iš šalies, tai galima laikyti, jei norite, metodo praktinio taikymo baru. Mano įsitikinimu, kiekvienas semiotikas, kaip ir kiekvienas antropologas, privalo dalyvauti lauko tyrimuose; mano atveju šis laukas, viena vertus, buvo Maupassant'as, (grynai) literatūrinis tekstas, o kita vertus, nelaimingas, bet (man) reikšmingas bandymas grįžti prie Lévi-Strausso atliktos bororų mito analizės; Lévi-Straussas su manim nesutiko... Tada pasakiau sau: „Jei galiu analizuoti bororus, kodėl nesiimu lietuvių?“ Be to, Dumézilis kassyk, kai susitikdavome, mane tam skatino, taip pat Benveniste'as: „Jūs vienintelis, kuris galite šį tą pasakyti, taigi...“ Man pačiam tai atrodė per daug paprasta, kasdieniška... (Greimas 2005: 661).

Taigi noras „atsigręžti į šaknis“ ėjo lygia greta su pasaulinio garso indoeuropeistų žadinama lietuviška ambicija įrašyti lietuvių mitologiją į lyginamuosius indoeuropiečių tyrimus. Galimybę tokius tyrimus atlikti teikė pamažu sukaupia lituanistinė biblioteka:

Tačiau tiesiogiai domėtis lietuviškąja mitologija buvau pastūmėtas Ryšių su užsienio lietuviams komiteto dosnumo: gavęs nemaža tautosakos leidinių ir medžiagos iš Lietuvos, susidariau šiokią tokią, nors ir labai nepilną, lituanistinę biblioteką, leidžiančią analizuoti konkrečius tekstus ir jų variantus (Pavilionis, [Greimas] 1991: 65).

Papildomą paskatą ir pasitikėjimą savo jėgomis teikė gimtosios kultūros pajauta ir vaikystės prisiminimai, kuriuos Greimas itin rimtai vertino ir ne sykį apibūdino kaip autentiškos religinės ir mitinės patirties šaltinį:

Mano vaikystė, glūdėjusi dabar jau nebesuprantamoje prajovų, laumių, velnių ir vaiduoklių fantasmagorijoje, negalėjo manęs nepaveikti. Prisirišimas prie to prarasto pasakų pasaulio pasireiškia paprasčiausiu būdu, pvz., noru pailustruoti teoretinius semiotikos aspektus lietuviškais – o ne indėniškais ar rumuniškais – pavyzdžiais. Tai nuėjo taip toli, kad aš, šalia savo pagrindinio amato, pradėjau smarkiai domėtis lietuviškąja tautosaka, o ypač lietuviškosios mitologijos problemomis (Sakadolskis, [Greimas] 1977: 9).

Pirmasis Greimo prisilietimas prie lietuvių mitologijos buvo pasakos apie Baimės ieškotoją variantų analizė (Greimas 1967), kuria Greimas pirmiausia siekė papildyti semiotinę teoriją *aktantų* ir *atlikėjų* aprašymu bei paaiškinti, kaip iš tam tikros pamatinės struktūros išsirutulioja galimų pasakojimų aibė (Greimas 1999: 6). Du Baimės ieškotojui skirti straipsniai (Greimas 1967, 1970b) tapo tiltu į lietuvių mitologijos tyrimus: šią pasaką Greimas paaiškina kaip mitą, kuriame išryškėja trys Dumézilio darbuose išryškintos indoeuropiečių dievų suverenų sakralumo sritys. Iš Greimo tyrimo paaiškėja, kad lietuvių mitologijoje šias sritis gali įkūnyti Perkūnas, Velnias ir Vandenių dievas (vėliau Greimo sutapatintas su istoriniuose šaltiniuose minimu *Andojumi*). Anot Kęstučio Nastopkos ir Virginijaus Savukyno, „pasakos apie Bėbaimį Herojų analizė laikytina pirmuoju Greimo bandymu atskleisti lietuvių mitologijoje trifunkcinę suverenumo sampratą“ (Greimas 1999: 6). Galima tik pridurti, kad tai apskritai pirmasis bandymas lietuvių mitologiją sieti su Dumézilio sukurta indoeuropiečių religijos ideologine schema.

Naujai iškeltomis lietuvių mitologijos idėjomis Greimas siekė dalytis su lietuvių išeivijos šviesuomene. 1969 m. Lietuvių studijų savaitėje Vokietijoje jis skaitė pranešimą „Apie folklorą, religiją ir istoriją“ (vėliau paskelbtą *Metmenyse*; žr. Greimas 1970c) ir trumpai supažindino su Baimės ieškotojo pasakos tyrimo išvadomis. Pranešime jis taip pat nubrėžė lietuvių mitologijos tyrimų metodologines gaires, vėliau tapusias jo lietuviškųjų darbų išeities tašku: mitologiją jis išaiškino kaip religiją, o folklorą – kaip medžiagą, galinčią suteikti žinių ir apie praeities religiją, o ne vien tik apie XIX amžiaus valstiečių gyvenimo būdą ir papročius. Šiame pranešime Greimas aptarė mitologijos ryšį su istorija, istorinių tarpsnių ideologijas, pirmą

kartą iškėlė Lietuvos valstybės steigimo mitus (pasakojimą apie Palemoną, legendą apie Vilniaus kaip sostinės įkūrimą). Deja, likimo ironija – pastarųjų mitų analizės iki pat gyvenimo pabaigos jam nepavyko pabaigti ir paskelbti. Po Greimo mirties iš jo rankraščių publikuoti darbai (Greimas 1993a, 1993b, 1998, 2003a, 2003b) taip ir liko iki galo nebaigti.

Greimo lietuvių mitologijos tyrimai, pradėti prancūziškai parašytame „Baimės ieškotojuje“, kryptinga vaga pasuko mitologinėse studijose lietuvių kalba, kurias 1972 m. pradėjo „Kaukai ir aitvarai“. Greta semiotikos teorijos darbo Greimas su didžiausiu užsidegimu ėmėsi tirti akiratyje išnirusių dievų paveikslus – baigęs įvairiapusių kaukų ir aitvarų tyrimą (Greimas 1972, 1974), jis ėmėsi Tavalio (Greimas 1975), Jagaubio (Greimas 1976), Aušrinės ir Laimos (Greimas 1977a, 1977b, 1978). 1977 m. lietuvių mitologijos tyrimus Greimas apibūdino kaip „paralelinį“ darbą:

Bandau paraleliai dirbti ir lietuviškos kultūros srityje. <...> jau esu pradėjęs spausdinti „Metmenyse“ lokalinio pobūdžio studijas apie kaukus ir aitvarus, apie Laimę ir Aušrinę, kitaip sakant, apie visą eilę lietuviškų dievų, bandydamas pristatyti juos kaip rimtas, įtikinamas dievybes, su kuriomis žmonės skaitėsi, jų globos prašėsi, joms garbę atidavė (Sakadolskis, [Greimas] 1977: 77).

Prabėgus septyneriems metams šios studijos sugulė į knygą *Apie dievus ir žmones* (1979), kurią papildomai išplėtė platus bičių deivės Austėjos tyrimas, pagrindžiantis bičių ir bičiulystės vaidmenį lietuvių kultūroje (skyrius „Apie bites ir moteris“), keletas nedidelių studijų – lietuviškos metų pradžios šventės religinė interpretacija („Krikštai“) bei kelių smulkių dievybių analizė („Pizius ir Ganda“, „Tratitas Kirbixtu“). Knygą išplėtė platus ir metodologine prasme labai svarbus įvadas, kuriame Greimas išdėstė pagrindines mitologijos tyrimų nuostatas ir nubrėžė teorines gaires. Juo autorius siekė ne tik pristatyti naujausius mitologijos tyrimų metodus, iki tol netaikytus Lietuvoje, bet ir paskatinti lietuvių mokslininkus juos taikyti. Tuo metu tai, deja, buvo neįgyvendinamas siekis, ir ne tik dėl metodologinių mokyklų skirtumo Prancūzijoje ir Lietuvoje, bet ir dėl tiesioginio Greimo darbų prieinamumo. Studija *Apie dievus ir žmones* pirmiausia turėjo įveikti geležinę uždangą, stabdančią užsienio knygų platinimą Lietuvoje. Vos tik gavęs iš leidyklos pirmąjį studijos egzempliorių, Greimas rašė Antano Mackaus leidimo fondo bendradarbiams Vytautui ir Henrietai Vepštams:

Mieli Vepštai,

ačiū už dar šiltą, pirmąjį, *mūsų* knygos egzempliorių. Jisai iš tiesų atrodo gražiai ir rimtai, ir tai daugiau Jūsų negu mano nuopelnai.

Kaip jau jums esu rašęs, ši knyga yra skirta pirmoje eilėje Lietuvos lietuviams: ten yra ne tik tautosakininkų, kuriuos verta bandyti „pamokinti“, bet ir rašytojų, dailininkų,

muzikų, kvėpuojančių tam tikra „mitologine dvasia“. Užtat ir mano pagrindinis tikslas – kaip galima daugiau egz[empliorių] permesti į kitą pusę (iš 1980 m. vasario 3 d. laiško H. ir V. Vepštams; Greimas 2017: 273).

Po kurio laiko Greimas prašė leidyklos išsiųsti į Lietuvą knygų papildomiems adresatams, ypač tiems, nuo kurių sovietinėje administracijoje priklausė leidimas naudoti knygą viešajame gyvenime:

[R]uošiamos recenzijos, bandoma knygą padaryti viešu dalyku. O tai, kaip žinote, ir buvo pagrindinis mano tikslas. Jis dar nepasiektas galutinai: norėčiau, kad Lietuvoje būtų leista ją viešai rašiniuose cituoti.

Iš čia ir mano pridedamas naujų adresų sąrašas, į kurį įrašyti, pirmoj vietoje, Centro komiteto literatūros ir mokslo reikalų viršininkai, o po to – jaunosios kartos atstovai, dar nelabai žinomi, bet apie kuriuos girdėsime už 10 metų. Reikia pasitikėti ateičia (iš 1980 m. liepos 19 d. laiško H. Vepštienei; ten pat: 276).

Kad knygą būtų leidžiama cituoti Lietuvos spaudoje, reikėjo įdėti nemaža pastangų; tam buvo būtinas oficialus pripažinimas. Kitame laiške leidėjui jis rašė:

Dėkoju už gana plačias informacijas apie mano knygos likimą. Lietuvoje jina, atrodo, gana gerai bus priimta: *Pergalės* rugp[jūčio] ar rugsėjo mėn. turi būti jos recenzija, rudeniu recenzija ruošiamą ir į *Baltisticą*. Kaip, rodos, rašiau, man svarbu, kad humanitarai tokiu būdu įsigytų teisę mane cituoti savo darbuose. Iš čia ir egzemplioriai „aparačikams“, kaip Jūs sakote. Gerai, kad Aničiui neišsiuntėte, jįsai tame tarpe buvo atstatytas iš pareigų (dabar, rodos, Pedagogikos Inst[ituto] direktorius). Užtat, bendrai paėmus, krašto plane pasiekti rezultatai man atrodo patenkinami (iš 1980 m. liepos 30 d. laiško V. Vepštui; ten pat: 277).

Recenzuoti knygą žurnale *Baltistica* buvo pasišovęs Bronys Savukynas (iš 1980 m. birželio 3 d. Greimo laiško B. Savukynui; ten pat: 274), tačiau recenzija, deja, taip ir nepasirodė. Vis dėlto pagrindinis Greimo troškimas buvo ne jo knygos recenzijos, o pačių darbų – idėjų ir metodų – integravimas į mitologijos tyrimus Lietuvoje:

Dialogai spaudoje reikalingi, būtini. <...> Tačiau, žinoma, pagrindinė paskirtis – „pamokyti“ tautiečius, ypač jaunikius iš Korsako instituto⁹. Nors vilčių ir nedaug (iš to paties laiško B. Savukynui).

.....
 9 Tuometinio Lietuvos kalbos ir literatūros instituto; turimi omenyje tautosakos tyrinėtojai.

Kita vertus, siekis būti suprantamu Lietuvoje buvo ir viena iš priežasčių, kodėl lietuvių mitologijos tyrimai buvo parašyti kitokiu – „lengvesniu“ stiliumi nei prancūziškiesiems:

Manau, kad gal literatai – ar kokie kitokie kukučiai¹⁰ – geriau supras, apie ką reikalas eina. Stengiausi sekti Duméziliu (o ne Lévi-Straussu), kuris mandrius dalykus moka išdėstyti pasakėlių forma. Ir aš norėjau, bandžiau, kad išeitų maždaug „literatūriniai“ tekstai (iš to paties laiško B. Savukynui).

Knygą prieinamesnę Lietuvoje, be abejo, darė ir tai, kad ji buvo parašyta lietuvių kalba, vengta sudėtingos semiotinės terminologijos. Greimas kitame laiške rašė: „Ši knyga, skirta tautiečiams, yra daugiau vulgarizacinio¹¹ pobūdžio, todėl joje vengiau kiek galėjau „moksliškumo“, ir lietuvinau terminus“ (iš 1987 m. kovo 29 d. laiško B. Savukynui; ten pat: 306).

Tačiau lietuvių mitologijos studijos iš anksto nebuvo sumanytos rašyti lietuviškai. Lietuvių kalba išniro berašant tekstą. Apie tai Greimas pasakojo Ugnei Karvelis:

U. Karvelis: 1979 m. lietuvių kalba išleidote studiją *Apie dievus ir žmones*. Joje mūsų miltams ir pasakoms pritaikėte struktūrinės semantikos principus. Kaip atsirado ši studija? A. J. Greimas: <...> Vieną dieną tariu sau: „Esu lietuvis, po velnių! Kam nagrinėti rusų pasakas, kai turime neištyrinėtus savo lobius?“ Taigi atlikau kelias analizes [Turimi galvoje semiotiniai mitų ir pasakų struktūros tyrimai: Greimas 1963, 1965, 1966a, 1967, 1970b – D. V.] ir išspausdinau jas prancūzų kalba kartu su kitais savo semiotikos darbais. Tada ėmiausi tyrimų lietuvių kalba ir prancūziškai dirbti nebeišėjo. Taip atsirado *Apie dievus ir žmones*.

U. Karvelis: Kokia kalba buvo parašytas knygos rankraštis?

A. J. Greimas: Pirmieji 70 puslapių – prancūziškai. Vėliau teko juos perrašyti lietuviškai. Dvikalbystė yra siaubinga padėtis, ypač jei tave domina kalbos syvai. Patarlės, mįslės, frazeologizmai – visa tai, kas suteikia kalbai žavesio, – dažnai būna neišverčiami. Mano argumentavimas, visa tai, kas siejosi su abstrakcijomis, su teorija, liko prancūziškas, o pavyzdžiai – lietuviški. Jaučiausi visiškai pasimetęs (Karvelis, [Greimas] 2017: 153).

Lietuvių kalba padėjo Greimui *atsigręžti veidu į Lietuvą*. Ši nuostata atliekant mitologijos tyrimus buvo stipresnė nei mokslinio pripažinimo ir tarptautinės sklaidos siekis, plg. laišką Antanui Vaičiulaičiui:

10 *Kukučiais* juokais pavadinami menininkai, duodant užuominą į Marcelijaus Martinaičio *Kukučio balades*.

11 Populiarinančio.

[Š]iomis dienomis turi pasirodyti Mackaus Fonde mano studijų mitologinėmis temomis rinkinys *Apie dievus ir žmones*. Nežinau, ką Jūs apie tokius dalykus manote. Mano tikslas – išryškinti šią lietuvių kultūros dimensiją (drauge kovojant prieš visokius pozityvizmus à la Balys ir iš viso prieš buką religijos supratimą) ir sukelti tai sričiai susižavėjimą. Atrodo, kad pačioje Lietuvoje tai jau duoda rezultatų, ne tik per tautosakininkus, bet ir rašytojų (cf Kukutis¹², Granauskas) ir dailininkų tarpe.

Užtai ir rašiau tas studijas lietuvių kalba, nors jos galėtų turėti ir mokslinės vertės, įvedant lietuviškąją religiją į indoeuropiečių mitologijos sritį (iš 1979 m. rugsėjo 28 d. laiško A. Vaičiulaičiui; Greimas 2017: 272).

Pasirodžius pirmajai mitologijos tyrimų knygai, Greimo užsidegimas tirti lietuvių mitologiją nėra maž neatslūgo, atvirksčiai – toliau augo. Neatsiribodamas nuo lyginamosios indoeuropiečių mitologijos konteksto, jis išsikėlė uždavinį aprašyti viduramžių Lietuvos valstybės kūrimosi politinę ideologiją, išreikštą mituose, bei išnagrinėti pagrindinius dievus, vyravusius šiuo istoriniu tarpsniu. Šis Greimo tyrimų laikotarpis gana išsamiai atspindėtas jo susirašinėjime su Savukynu¹³. Greimas su juo susipažino 1979 m. viešėdamas Lietuvoje ir vėliau laiškuose aptarinėjo jam rūpimus mitologijos tyrimų klausimus. Iš šių susirašinėjimų išaiškėja, kaip atsirado antroji Greimo knyga ir koks buvo kelias nuo knygos *Apie dievus ir žmones* iki *Tautos atminties beiškant*.

Pagrindinė antrosios Greimo mitologijos knygos idėja – dievų viešpačių ir Lietuvos valstybinės religijos iki krikšto aprašymas – buvo sumanyta dar prieš pasirodant *Apie dievus ir žmones*. 1979 m. liepos mėnesį Greimas jau teiravosi Savukyno dėl vieno iš svarbiausių ankstyvosios LDK dievų – Andojaus etimologijos (1979 m. liepos 13 d. laiškas), o lapkričio mėnesį prašė pagalbos atliekant mokslinį Sovijaus mito vertimą (1979 m. lapkričio 2 d. laiškas). Studiją iš pradžių ketino rengti prancūziškai; 1980 m. sausio 2 d. rašė Savukynui: „Norėčiau prieš pakratydamas kojas dar parašyti – prancūziškai šį kartą – studiją apie pagrindinius mitus – Sovijaus ir Gedimino – ir išsiaiškinti lietuvių dievus suverenų.“ Visuose 1980 m. rašytuose laiškuose vyrauja svarstymai apie Sovijų ir Medeina-Žvėrūną. Greimas rašė, kad Medeinos paveikslas atrodo gana aiškus, tačiau pasistūmėta, matyt, ne tiek, kiek norėta, nes 1981 m. sausio 4 d. laiške randame apgailestavimą: „Prasti buvo tie metai, vadinami 1980-aisiais <...>. Išėjo taip, kad lietuviškai mitologijai galėjau pašvęsti tik protarpį“ (Greimas 2017: 278). Praėjus lygiai metams, Greimas jau

.....
12 M. Martinaitis.

13 Dalis šių laiškų skelbiami leidinyje *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos* (Greimas 2017: 171–470), tačiau dar didesnė dalis liko rankraščiuose (Aisčio Savukyno asmeniniame archyve). Nuoširdžiai dėkoju A. J. Greimo semiotikos centrui ir asmeniškai dr. Jūratei Levinai už galimybę pasinaudoti Greimo laiškų B. Savukynui rankraščių kopijomis.

rašo turįs daugiau kaip pusę parašyto teksto, nors prie šio darbo 1982 m. pradžioje retai beprieinaš:

[T]ik protarpiais grįžtu prie lietuvių panteono. Didesnė pusė jau padaryta – bus „veikalas“ apie kokių 400 psl. – bet lieka spragų, kurių vis dar nesinori užraukti: kartais su viltimi, kad žinojimas padidės, kartais, kad hipotezė kiek sustiprės. Vienu žodžiu, dailinu savo gulgės giesmę (iš 1982 m. sausio 4 d. laiško B. Savukynui).

1981 metams priskirtina ir Velino mitologinės bylos pradžia, nes vasario 28 d. laiške Greimas teiravosi Savukyno nuomonės dėl Velionio, Veliuonos ir milžino etimologijų. 1983 m. pradžioje ši byla jau yra baigta, – tai matome iš Greimo sudaryto būsimos knygos turinio, prie kurio jis nurodo jau parašytus skyrius:

Veikalo turinys maždaug toks:

- I. Religijos įsteigimo aktas (Šovys, vėlių vedlys)
- II. Dievai Viešpačiai (Andojas, Perkūnas, Kalvelis ir Žvėrūna-Medeina)
- III. Dievai pirmapradžiai (Dievas ir Velinas, Prakorimas ir paskanda; Žemė ir kuilyš)
- IV. Andojas (+Mėnulis ir Aušrinė ir t.t.)
- V. Perkūnas (+Pergrubis)
- VI. Velinas ir Kalvelis (+Saulė)
- VII. Medeina ir Žvėrūna

Iš jų I, II ir VI jau baigti redaguoti, kiti – įpusėti. Pirmąjį skyrių, kurį laikinai pavadinau „Apie Šovį, vėlių vedlį“ už poros savaitių išsiunčiu spaudai – pasirodys kokiam gegužės mėn. Noriu viską užbaigti per metus – pusantrų: tiek dar sau bandau priskirti amžiaus (iš 1983 m. sausio 4 d. laiško B. Savukynui).

Sovijaus byla iš tiesų jau buvo beveik baigta; vasario 17 d. Greimas išsiuntė Savukynui „Sakmės apie Šovį“ rankraštį, prašydamas peržiūrėti, o balandžio 18 d. jau dėkojo jam už patikslinimus. Tame pačiame laiške priduria prieš kelias dienas išsiuntęs „provizorinį tekstą apie Žvėrūną-Medeiną“ ir primena, kad prašo „nuomonių ir kritikų“. Nori kuo greičiau pabaigti Medeinos tyrimą – po trijų mėnesių rašytame laiške juntamas nerimas negavus atsakymo:

Iš tylos sprendžiant – <...> mano rankraštinio straipsnio apie Medeiną nebūsi gavęs: mat prašiau skubios reakcijos ir kritikų (iš 1983 m. liepos 12 d. laiško B. Savukynui).

Tačiau lapkričio 1 d. jau aišku, kad darbas su mitologija pristabdytas – nors Greimas Savukyno atsakymą dėl Medeinos pagaliau gavo, tačiau jau pusantrų mėnesių jis gydos ligoninėje; Greimas rašo: „skubos nėra, nes tai bus vienas iš paskutinių mano knygos apie Dievus Viešpačius skyrių“ (iš 1983 m. lapkričio 1 d. laiško B. Savukynui).

1983 m. skaitytojus pagaliau pasiekė du pirmieji būsimos knygos skyriai: „Sakmė apie Šovį, vėlių vedlį. Pirmasis lietuviškas mitas, 1261“ ir „Dievai viešpačiai“ (Greimas 1983a, 1983b). Be dievų viešpačių (suverenų) klausimo, Greimui ramybės nedavė pasakojimas apie Palemoną ir lietuvių kilmę. 1983 m. lapkričio 1 d. jis užsiminė, kad pradėjęs domėtis Palemono genealogija – nori „duoti mitinį tos istorijos išaiškinimą“, o po mėnesio tai patvirtino: „Norėčiau dar atiduoti skolą Lietuvai: iš čia, šalia Dievų Viešpačių, ir Palemono mitas – originali, bet autentiška valstybės susidarymo istorija“ (1984 m. sausio 3 d. laiškas). 1984 m. kovo 25 d. rašo jau turintis Palemono mito hipotezę; rudenį ją rutulioja toliau, nori spėti pabaigti:

Kadangi gyvenimo (amžiaus) jau turbūt nebedaug liko, tai ir norisi skubėti ar bent kitus skubinti. Aš tą metraštį skaitau kaip vieną po kitos lietuviškų žemių prisijungimą: Deltuva (sostinė: Ukmergė), Nalšia (sostinė: Naugardukas), Lietuva (Kernavė) (iš 1984 m. spalio 4 d. laiško B. Savukynui).

Greta to Greimas toliau darbuojasi prie suplanuotos knygos rankraščio, parengia spaudai skyrių „Štai ką rugelis kalbėjo... Javai ir jų globėjai“, pasirodžiusį *Metmenyse* (Greimas 1985).

1986 m. Greimo laiškuose Savukynui mitologijos klausimai išnyksta, nes visas dėmesys sutelkiamas į *Semiotikos* rinktinės lietuviško vertimo redagavimą. Tačiau tais metais *Metmenys* paskelbia „Veliną ir Kalevelį“, kurį Greimas dar 1983-ųjų pradžioje buvo minėjęs kaip baigtą redaguoti.

Pagaliau 1987 m. kovo 2 d. laiško prieraše vėl pasirodo eilutė, skirta mitologijai: „PS. Grįžau prie Žvėrūnos, ši kartą atrodo išeis geriau, ir naujų argumentų pasirinkau.“ Deja, ši studija taip ir liko nebaigta, o du jos variantus iš rankraščių tik 1993 m. paskelbė žurnalas *Baltos lankos* (Greimas 1993a, 1993b). Matyt, Greimas nebuvo visiškai patenkintas Žvėrūnos-Medeinos analize, nes į tais pačiais metais sudarytą antrosios mitologijos darbų knygos rankraščio paskutinę redakciją šios studijos neįtraukė. Jį vertė skubėti silpstanti sveikata ir skirtingi vienu metu užgriuvę reikalai. Kaip aiškėja iš laišku, knyga buvo sudaryta jau 1987 m. vasarą:

[R]ašau įžangą mano surinktiems straipsniams ir esais iš mitologijos, nors ir nebaigęs esu visų didžiųjų dievų apžvalgos, bet dėl visa ko, kad neužtrūnytų ko gero rankraščiuose... Ieškau pavadinimo: „žmogaus beieškant?“ – ką apie tai manai? (iš 1987 m. rugpjūčio 27 d. laiško B. Savukynui; Greimas 2017: 310).

[U]ž savaitės atiduosiu spaudai antrą *Liet[uvijų] mitologijos* tomelį – kad išeitų, nors ir ne visai apdirbtas (iš 1987 m. rugpjūčio 27 d. laiško R. Pavilioniu; ten pat: 309).

Rankraštis iš tiesų buvo atiduotas, tačiau spalio pabaigoje Greimas dar nebuvo gavęs atsakymo iš A. Mackaus knygų leidimo fondo; 1987 m. spalio 25 d. Savukynui rašė: „Apie mano mitologijos antrąjį tomą tai nieko negirdėjau ir nežinau, kada jie išleis.“ Pagaliau 1988-ųjų pradžioje paaiškėjo, kad leidykla žada išleisti knygą dar tais pačiais metais. Vis dėlto leidyba nevyko greitai; ją ištesė Lietuvoje kilusi mintis fotokopijomis išleisti abi Greimo mitologijos knygas vienu tomu. Dėl ilgų derinimų tarp A. Mackaus knygų leidimo fondo ir „Minties“ leidyklos knyga pasirodė tik 1990 m. Greimą šis ilgas laukimas labai išvargino; pagaliau gavęs išleistą knygą, jis rašė Savukynui:

Nesakysiu, kad man buvo didelis malonumas gauti pirmąjį Atminties egzempliorių. Buvo staigmena: kaip jūs ruošiatės atsisakyti nepriklausomybės [?], tai ir aš buvau jau atsisakęs vilties pamatyti šį leidinį, į kurį buvau sudėjęs visą savo lietuviškumą... Tad skubu tau sakyti didelį ačiū, tik tavo pastangomis tai pagaliau išvydo dienos šviesą. Tikrai ačiū, nes esi vienas (ar retas iš –), supratęs jei ir ne mano atsiekimus, bent jau intencijas. Bijau, kad taip kaip Basanavičius liko be tęsėjų, taip ir aš <...> turėsiu laukti sekančios kartos, jautresnės šiems kultūros reikalams negu Lankučiai ir Vėliai (iš 1990 m. gegužės 27 d. laiško B. Savukynui).

Greimo žodžiai rodo jo kartėlį ne tik dėl trejus metus užtrukusios rankraščio leidybos, bet apskritai dėl nepakankamo jo darbų akademinio įvertinimo Lietuvoje. Lietuvių mitologijos, o juo labiau religijos tyrimai XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje buvo menkai plėtojami, juos vykdė vos keletas žmonių, iš jų tuo metu žymiausias – Norbertas Vėlius tapo pagrindiniu Greimo oponentu (plg. Vėlius 1993). Savo ruožtu Greimui Vėliaus taikomi universalūs modeliai, tokie kaip *pasaulio medis* ar priešpriešos *juoda–balta, viršus–apačia* ir pan., atrodė nepriimtini dėl mitinės tikrovės supaprastinimo ir schematizmo (nepasitikėjimą tokiais modeliais jis ne sykį išreiškė susirašinėdamas su Savukynu). Greimo viltis buvo jaunesnės kartos tyrinėtojai, tačiau neturėdamas jokios galimybės jų ugdyti tiesiogiai jis tegalėjo dėti viltis į idėjų sklaidą per mitologijos studijų knygas:

Ta mano knyga išėjo, džiaugiamasi, kad išpirkta. Ar kokių nors rezultatų iš to gavosi? Ar kokių atgarsių yra? Nekalbu apie recenzijas, tai paviršiaus burbulai. Bet Amerikoje pirmai daliai pasirodžius, gavau entuziastiškų laiškų iš jaunimo, studentų. Ar yra kokios vilties – ne iš tokių „akademikų“ kaip Vėlius, ne iš pagonybės atstatytojų, iš žmonių, kurie statytų sau klausimą, kaip kultūros istoriją, kultūros „mokslą“ suprasti? Ar reikia galutinai padėti į šalį, nurašant visą šitą darbą, kaip tai atsitiko su Basanavičiumi, ar tikint (!!), kad už 40 metų gal mane skaitys? (iš 1991 m. kovo 16 d. laiško S. Žukui; Greimas 2017: 441).

Greimo mitologijos darbų suprantamumo klausimas išlieka opus iki šių dienų. Nors jie parašyti labai paprasta kalba, – ne Lévi-Strausso, o Dumézilio braižu, – tačiau didele kliūtimi tebelieka tai, jog „lietuviškasis“ Greimas skaitomas atsietai nuo „prancūziškojo“. Lietuviškojo Greimo skaitymo pakanka, kad suprastume jo atskleistas mitologijos, religijos ir apskritai senosios lietuvių kultūros reiškinių prasmes, tačiau to per maža, siekiant tęsti Greimo pradėtą darbą ir plėtoti jo studijose punktyrais nužymėtas idėjas.

IŠVADOS

Pasakų ir mitų struktūrinė analizė suvaidino svarbų vaidmenį Greimui kuriant universalią semiotinio aprašymo metodologiją. XX a. viduryje suklestėjus struktūriškiems mitinių pasakojimų tyrimams, pasirodžius žymiems šios srities darbams, mitinis pasakojimas mokslininko buvo sąmoningai pasirinktas kaip pamatinis tekstas, reikalingas bendrajai reikšmės teorijai kurti, pagrįsti ir praktiškai išbandyti. Viena iš teorijos išbandymo sričių tapo lietuvių mitologijos rekonstrukcija: pasinaudodamas semiotikos metodologiniais įrankiais, Greimas atkūrė lietuvių mitinį pasaulį ir aprašė savitą lietuvišką filosofiją ir ideologiją.

Greimo semiotikos darbai, kuriuose remiamasi struktūrinėmis mito teorijomis, jau buvo subrendę septintojo dešimtmečio pradžioje, o lietuvių mitologija jo akiraityje išnirio dešimtmečiu vėliau, tačiau, kaip ir semiotikos darbai, lydėjo jį visą likusį gyvenimą. Atsigręžti į lietuvių mitus Greimą skatino kelios priežastys, visų pirma – lietuvių mitologijos tyrimų svarbos indoeuropiečių kultūros studijoms suvokimas ir geras gimtosios kultūros pažinimas, iš vaikystės ateinanti autentiška šventumo patirtis. Galiausiai – noras „grąžinti skolą“ Lietuvai: atrasti mitiniuose rūkuose skendinčią „tautos atmintį“ ir sudėstyti teorines gaires ateinančiai lietuvių mitologijos tyrėjų kartai. Greimo tikslai siekė daugiau, nei jis pats galėjo padaryti; jo hipotezių plėtotė ir lietuvių mitologijos tyrimų įtraukimas į indoeuropiečių kultūros studijas tampa užduotimi kitiems mitologijos tyrėjams. Greimo mitologijos darbai yra ne tik praeities rekonstrukcija, bet ir laiškai į ateitį.

LITERATŪRA

- Greimas Algirdas Julius 1949. „Liaudies kultūros pūdymuose“ [Dr. J. Balio „Lietuvių tautosakos skaitymų“ pasirodymo proga], *Viltis*, Nr. 1, kovas, p. 37–38.
- Greimas A. J. 1954. „Apie laisvę ir mitus“, *Dirva*, Nr. 41, spalio 14, p. 5.
- Greimas A. J. 1963. „La description de la signification et la mythologie comparée“, *L'Homme*, vol. 3, No. 3, p. 51–66.

- Greimas A. J. 1965. „Le conte populaire russe (analyse fonctionnelle)“; *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, No. 9, p. 152–175. (Lietuviškai skelbta: Algirdas Julius Greimas. *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 251–285.)
- Greimas A. J. 1966a. „Éléments pour une théorie de l'interprétation du récit mythique“; *Communications*, No. 8, p. 28–59.
- Greimas A. J. 1966b. *Sémiotique structurale: recherche de méthode*, Paris: Larousse.
- Greimas A. J. 1966c. „Mitai ir ideologijos“; *Metmenys*, Nr. 12, p. 9–27.
- Greimas A. J. 1967. „La structure des actants du récit. Essai d'approche générative“; *Word*, vol. 23, No. 1–3, p. 221–238. (Lietuviškai skelbta: *Semiotika*: darbų rinktinė, autorizuotas vertimas iš prancūzų k., sudarė ir vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989, p. 200–220; Algirdas Julius Greimas. *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka ir Virginijus Savukynas, (*Semiotika*, kn. 7), Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 26–43.)
- Greimas A. J. 1970a. *Du sens: essais sémiotiques*, Paris: Seuil.
- Greimas A. J. 1970b. „La quête de la peur: réflexions sur un groupe de contes populaires“; in: *Échanges et communications. Mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss à l'occasion de son 60e anniversaire*, 2. Dir. J. Pouillon et P. Maranda, La Haye: Mouton, p. 1207–1222. (Lietuviškai skelbta: *Semiotika*: darbų rinktinė, autorizuotas vertimas iš prancūzų k., sudarė ir vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989, p. 183–199; Algirdas Julius Greimas. *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka ir Virginijus Savukynas, (*Semiotika*, kn. 7), Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 11–25.)
- Greimas A. J. 1970c. „Apie folklorą, religiją ir istoriją“; *Metmenys*, Nr. 19, p. 32–51.
- Greimas A. J. 1972. „Kaukai ir aitvarai“; *Metmenys*, Nr. 24, p. 50–96.
- Greimas A. J. 1974. „Kaukai ir aitvarai“; *Metmenys*, Nr. 28, p. 22–67.
- Greimas A. J. 1975. „Tawals – deus auctor facultatum“; *Baltistica*, t. 11 (2), p. 181–184.
- Greimas A. J. 1976. „Vulcanus Jagaubis. Ugnis szwenta, Feuer-Gott“; *Metmenys*, Nr. 32, p. 58–83.
- Greimas A. J. 1977a. „Aušrinė ir Laima. Gyvenimo ir mirties, likimo ir laimės samprata lietuvių mitologijoje“; *Metmenys*, Nr. 33, p. 95–132.
- Greimas A. J. 1977b. „Aušrinė ir Laima. Gyvenimo ir mirties, likimo ir laimės samprata lietuvių mitologijoje“; *Metmenys*, Nr. 34, p. 35–85.
- Greimas A. J. 1978. „Aušrinė ir Laima. Gyvenimo ir mirties, likimo ir laimės samprata lietuvių mitologijoje“; *Metmenys*, Nr. 36, p. 38–81.
- Greimas A. J. 1979. *Apie dievus ir žmones: lietuvių mitologijos studijos*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas (AM & M Publications).
- Greimas A. J. 1983a. „Sakmė apie Šovį, vėlių vedlį. Pirmasis lietuviškas mitas, 1261 m.“; *Metmenys*, Nr. 45, p. 3–26.
- Greimas A. J. 1983b. „Dievai viešpačiai“; *Metmenys*, Nr. 46, p. 38–58.
- Greimas A. J. 1985. „Štai ką rugelis kalbėjo... Javai ir jų globėjai“; *Metmenys*, Nr. 49, p. 106–122.
- Greimas A. J. 1986. „Velinas ir Kalevelis“; *Metmenys*, Nr. 52, p. 98–123.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius: Mokslas; Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas (AM & M Publications).
- Greimas A. J. 1991 [1958]. „Kuo daugiau sąmoningumo“: [pokalbis], in: Algirdas Julius Greimas. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*, sudarė, įvadus ir žodynėlį parašė Saulius Žukas, Vilnius: Vaga, p. 323–324.
- Greimas A. J. 1993a. „Žvėrūna Medeina“; *Baltos lankos*, Nr. 3, p. 77–93.
- Greimas A. J. 1993b. „Žvėrūna Medeina (pirmasis straipsnio variantas)“; *Baltos lankos*, Nr. 3, p. 93–111.
- Greimas A. J. 1998. „Gedimino sapnas. Lietuvių mitas apie miesto įkūrimą: analizės bandymas“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, *Kultūros barai*, Nr. 8–9, p. 65–75.
- Greimas A. J. 1999. *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka ir Virginijus Savukynas, (*Semiotika*, kn. 7), Vilnius: Baltos lankos.

- Greimas A. J. 2003a. „Apie Nykštuką ir Grigo ratus (lietuviškojo Hermio beiškant)“; *Baltos lankos*, Nr. 17, p. 81–115.
- Greimas A. J. 2003b. „Palemono giminės genealogija“; *Kultūros barai*, Nr. 1, p. 70–76.
- Greimas A. J. 2005 [1984]. „Mito balsai Lietuvoje: pokalbiai su Algirdu Juliumi Greimu“; in: Algirdas Julius Greimas. *Lietuvių mitologijos studijos*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, p. 660–698.
- Greimas A. J. 2017. *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. 1, sudarytojas Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos.
- Grinevičiūtė Agnė, [Sverdiolas Arūnas] 2016. „Švesti Algirdą Julijų Greimą. Pokalbis su prof. Arūnu Sverdiolu“; *VU naujienos*, 2016, vasario 21, prieiga per internetą: <http://naujienos.vu.lt/svesti-algirda-juliu-greima-pokalbis-su-prof-arunu-sverdiolu/>, [žiūrėta 2017-02-01].
- Karvelis Ugnė, [Greimas Algirdas Julius] 2017 [1991]. „Pagrindinis žodis – Algirdas Julius Greimas. Kalbina Ugnė Karvelis“; in: *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. 1, sudarytojas Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, p. 151–155. (Versta iš: „Algirdas Julien Greimas (1917–1992), le maître-mot. Entrevue avec Ugnė Karvelis“ [1991], *Cahiers lituaniens*, 2004, No. 5, p. 47–51, prieiga per internetą: <http://www.cahiers-lituaniens.org/collection/Cahiers-Lituaniens-n-5-2004.pdf>, [žiūrėta 2017-05-15]).
- Kavolis Vytautas, [Greimas Algirdas Julius] 1991 [1985]. „Intelektualinės biografijos bandymas. Interviu rengė ir klausimus pateikė V. Kavolis“; in: Algirdas Julius Greimas. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*, sudarė, įvadus ir žodynėlį parašė Saulius Žukas, Vilnius: Vaga, p. 18–37.
- Landowskiškas Ericas 2005. „Drugys Jano veidu. [Įvadas]“; in: Algirdas Julius Greimas. *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, p. 13–19.
- Nastopka Kęstutis 2005. „Mitų archeologija“; in: Algirdas Julius Greimas. *Lietuvių mitologijos studijos*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, p. 731–750.
- Pavilionis Rolandas, [Greimas Algirdas Julius] 1991 [1978]. „Semiotiko žvilgsnis į kalbą (R. Pavilionio pokalbis su A. J. Greimu)“; in: Algirdas Julius Greimas. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*, sudarė, įvadus ir žodynėlį parašė Saulius Žukas, Vilnius: Vaga, p. 60–71.
- Razauskas Dainius 2007. „Semiotikos greimas ant mi(s)tikos pieno [rec.: Algirdas Julius Greimas. *Lietuvių mitologijos studijos*. Vilnius: Baltos lankos, 2005]“; *Kultūros barai*, Nr. 1, p. 83–92.
- Sakadolskis Romas, [Greimas Algirdas Julius] 1977. „O visgi kalba ką nors reiškia. Pasikalbėjimas su Algirdu Greimu“; *Akiračiai*, Nr. 9 (93), p. 8–9.
- Vėlius Norbertas 1993. „Lietuvių mitologijos rekonstrukcija“; *Tautosakos darbai*, t. II (IX), p. 54–70.

Following the Pathways of Greimas' Mythology

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

S u m m a r y

Although several decades have passed since studies in mythology by Algirdas Julius Greimas *Apie dievus ir žmones* ('Of Gods and Men', 1979) and *Tautos atminties beiškant* ('In Search of the National Memory', 1990) saw publication, his pathway of mythological research has not been discussed in detail so far. The article contains chronological survey of Greimas' works on mythology (including the ones published in French). The author highlights prerequisites and goals of Greimas' studies on mythology and his attitude towards the situation of mythological research in Lithuania.

Greimas' earliest encounter with mythology and folklore is related with Lithuanian folklorist Jonas Balys. In the 1940s–1960s Greimas used to correspond with Balys, receiving folklore

publications from him, and after having started publishing his works on Lithuanian mythology, engaging in discussions regarding his research methods. In 1949, Greimas published in the periodical of Lithuanian diaspora *Viltis* his review of the research study and collection of sources "Readings in Lithuanian Folklore" by Balys, and that was the first time he touched upon issues of Lithuanian mythology.

However, it was not friendship and discussions with Balys that channeled Greimas' interest towards mythology. In the 1950s, his inspiration to study mythology stemmed from semiotic research: when developing his theory in semantics, Greimas used works on mythology, cultural anthropology, and folklore – among others, those by George Dumézil, Claude Lévi-Strauss, and Vladimir Propp. In 1963, 1965, and 1966 Greimas published theoretical articles on mythology. Lithuanian mythology attracted his attention in the late 1950s, when he wrote two works on semiotic theory based on the Lithuanian fairy tale belonging to the type AT 326 ("The Youth Who Wanted to Learn What Fear Is"). In 1972, his mythological study in Lithuanian appeared, focusing on analysis of *kaukas* and *aitvaras* (Greimas 1972). Afterwards, Greimas published all his research on mythology in Lithuanian. The sequence of rapidly appearing studies formed two books (Greimas 1979, 1990) that comprised all his most important contributions to mythology written in Lithuanian.

Lithuanian mythology not only constituted an "experimental plot" for Greimas' semiotic research, but also presented him with possibility of self-realization as a culture historian and researcher of religion. Besides, in his own words, he was thus paying his "debt to Lithuania". On the other hand, he also attempted to open up the Lithuanian material to the research of the Indo-European culture. Greimas' contribution to the studies of Lithuanian mythology and to the comparative research in mythology still awaits proper appreciation.